

Давиденко Валерій Степанович, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ТИПОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасні євроінтеграційні процеси не минули військової сфери, де спостерігається тенденція запозичення стандартів НАТО. Водночас це досить трудомісткий і тривалий процес, адже реформування Збройних сил України неможливе без кардинальних змін у суспільстві й державі загалом. Запорукою успішності цих процесів є протидія злочинності в зазначеній галузі. За таких умов завданням науковців є забезпечувати військових командирів і правоохоронців обґрунтованими теоретичними пропозиціями та науково-методичними рекомендаціями з метою недопущення появи й активізації негативних явищ у війську України.

Особливого значення окреслена проблема набуває в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Саме тому 27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію країною-агресором. Статистичні дані Головної військової прокуратури свідчать про зростання злочинності серед військовослужбовців як загальнокримінального характеру, так і проти встановленого порядку проходження військової служби. Станом на вересень 2017 року було розпочато 14036 кримінальних проваджень за військовими злочинами (протягом аналогічного періоду у 2016 році – 13669 проваджень).

Досить тривожною є динаміка зростання насильницької злочинності серед військовослужбовців. Так, за дев'ять місяців 2017 року було розпочато 90 досудових розслідувань за вчинення кримінальних правопорушень проти підлеглості (за аналогічний період 2016 року – 53).

Спостерігається також збільшення кількості порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: за дев'ять місяців 2017 року розпочато 39 кримінальних проваджень (аналогічний показник 2016 року становить 30 проваджень).

Проте, на нашу думку, реальні показники злочинності серед військовослужбовців є дещо вищими, ніж офіційні, адже цим злочинам притаманний високий ступінь латентності. Військові командири й начальники свідомо приховують значну частину кримінальних правопорушень, учинених підлеглими, з метою показового благополуччя у військових підрозділах і частинах, а отже, безперешкодного кар'єрного зростання.

Відповідно до загальних теоретичних положень, джерела криміналістики ґрунтуються на законодавчих засадах, наукових положеннях з окремих галузей знань, практичному досвіді працівників судових, правоохоронних органів та експертних підрозділів, даних кримінальної діяльності, а отже, пізнавальну основу діяльності слідчого становить пошукова діяльність з дотриманням положень законів, застосуванням досягнень науково-технічного прогресу, практики інтелектуального протистояння злочинному світові.

Таким чином, невід'ємною складовою досудового розслідування злочинів як стадії кримінального провадження в діяльності сторони обвинувачення є подолання протидії їх розкриттю та розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Серед кримінологічних чинників девіантної поведінки у військовому середовищі, на нашу думку, учені недостатньо уваги приділяють елементам кримінальної субкультури, які, особливо в другій половині минулого століття, проникли зі злочинного середовища й місць позбавлення волі у військові підрозділи Збройних сил СРСР, де згодом адаптувались. Нині вони визначають негативні й конфліктні тенденції у взаємостосунках під час проходження військової служби.

Різноманітні прояви протиправної поведінки серед військовослужбовців існували здавна, проте набули якостей сучасної кримінальної субкультури після прийняття Закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 12 жовтня 1967 року, згідно з яким було дозволено призов на військову службу осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі.

Лише у 1970-х роках порушення у сфері міжособистісних стосунків військовослужбовців після невдалого замовчування у військових й державних партійно-політичних колах почали розглядати як серйозну проблему, що стала підґрунтям негативних традицій у військових колективах [1, с. 27] та призвела до формування асоціальних аспектів субкультури в поведінці військовослужбовців.

За результатами опитування прокурорсько-слідчих працівників військових прокуратур, 68 % із них зазначили, що окремі командири вважають так звану дідівщину сталою формою збереження в армії порядку, а отже, приховують такі злочини. Не менш цікавою є інформація за результатами опитування військовослужбовців строкової та контрактної служби, 45 % із яких вказали на байдужість командування до проблем службового й особистого характеру підлеглих, а 5 % солдат наважились засвідчити, що окремі командири та начальники приховують злочини, учинені підлеглими, за винагороди, тобто неправомірну вигоду.

Крім цього, 7 % з опитаних військовослужбовців вказали, що про військові правопорушення повідомляють лише «стукачі» і «криси», що суперечить загальноприйнятим «поняттям». Отже, остання категорія з опитаних солдат і сержантів є найбільш небезпечними, оскільки позиціонують себе як носіїв кримінальної культури, котрі готові активно дотримуватися кругової поруки, протидіяти розкриттю та розслідуванню злочинів.

Таким чином, злочинність серед військовослужбовців та протидія розслідуванню значною мірою ґрунтується на понятійному змісті кримінальної субкультури в усіх її негативних і шкідливих проявах.

Слушною є позиція В. Ф. Пирожкова, на думку якого за своєю суттю кримінальна субкультура є агресивною, вона втручається в культуру офіційну, руйнуючи її, девальвуючи її цінності й норми [2, с. 109].

Питання форм і способів протидії розслідуванню злочинів, а також криміналістичних проблем їх подолання на монографічному рівні вперше в Україні дослідили Р. М. Шехавцова та О. В. Александренко. Протидія розслідуванню постає як своєрідний різновид злочинної діяльності, спрямованої на перешкодження встановленню обставин злочину та винності осіб, які його вчинили [3, с. 16]. Злочинна діяльність характеризується активною протидією як у процесі досудового розслідування, так і під час провадження правосуддя загалом. Така діяльність вирізняється масштабністю, системністю та професіоналізмом. Вона передбачає систему прийомів, методів і засобів перешкодження досягненню завдань кримінального судочинства [4, с. 14–15].

До початку кримінального провадження йдеться про так звану приховану протидію, а вже на стадії офіційного розслідування зацікавлені особи переходять від приховування злочину до різноманітних форм перекручування й фальсифікації його обставин. З боку військового командування та управління ці дії можуть відбуватись у таких формах:

1) на початковій стадії досудового розслідування окремі командири і начальники проводять власне неофіційне розслідування, що негативно впливає на настрої та переконання військовослужбовців й шкодить передбаченим ст. 2 КПК України завданням офіційного кримінального провадження, зокрема неупередженості, оперативності та повноті розслідування;

2) незацікавленість командування в з'ясуванні дійсних обставин злочину, особливо коли це відбулось через байдужість чи бездіяльність власне командирів, або безпосередньої їх участі в протиправних діях;

3) перешкодження встановленню або приховування об'єктивних обставин, причин та умов, які сприяли вчиненню злочину наданням слідчому фіктивних документів, необ'єктивних звітів, характеристик на підлеглих, неповної або викривленої офіційної інформації про подію злочину;

4) за умов проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території військової частини (гарнізону) навмисне ускладнення роботи слідчого шляхом ненадання йому умов для ефективної роботи й побуту (робочого кабінету, зв'язку, транспортного засобу, умов перебування тощо);

5) ненадання або несвоєчасне надання слідству самостійно виявлених речових доказів, інформації щодо перебування окремих військовослужбовців, інших обставин учиненого діяння.

Отже, за окремих обставин діяльність або бездіяльність командування становить зовнішній вияв прихованої кругової поруки й інших перешкод, з якими стикається суб'єкт розслідування злочину.

Внутрішні складові протидії розслідуванню, зокрема кругової поруки, ґрунтуються на поведінці особового складу підрозділів й молодших офіцерів, утягнутих у тенета кругової поруки. Центром умовного кола кругової поруки на мікросередовищному рівні військовослужбовців є їх неформальний лідер або особа, яка вчинила протиправні дії за підтримки ближчого оточення (друзів) та активних порушників військової дисципліни та правопорядку. Надалі вони чинять тиск на інших членів військового колективу з метою приховування події злочину або необ'єктивного висвітлення певних обставин події.

Найбільш типовими складовими такої форми протидії можуть бути:

1) різноманітні форми психічного й фізичного насильства;

2) знищення речових доказів та інших джерел криміналістично-важливої інформації;

3) приховування доказової інформації як форма протидії із хибного розуміння військової товарищескості, корпоративних інтересів, сформованих традицій і звичаїв кримінальної субкультури в неформальному мікросередовищі військового підрозділу.

З наукової позиції не менш цікавою є поведінка таких осіб під час проведення з ними вербальних слідчих дій, а саме:

1) висунення та відстоювання неправдивого алібі;

2) давання неправдивих або частково правдивих показань під час допитів;

3) обмова інших осіб з метою заплутати або затягнути розслідування;

4) самообмова особою, яка не винна, або винна частково, проте через підкуп, погрози чи шантаж змушена всю провину взяти на себе;

5) психологічний вплив і спроби прихованого залякування й погроз на іншого допитуваного під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

6) симуляція захворювань, зокрема психічних розладів, з метою уникнення покарання;

7) спроби зацікавлених осіб викрасти або знищити речові докази, матеріали кримінального провадження.

Залежно від певних слідчих ситуацій та інших ситуативно зумовлених обставин на окремих етапах досудового розслідування можуть бути застосовані й інші форми протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб. Типовими серед таких можуть бути дії родичів або близьких друзів

підозрюваного, спрямовані на підкуп чи шантаж працівника правоохоронного органу, погроз безпосередньо йому чи членам родини, у тому числі погроз знищення їх особистого майна тощо.

Список використаних джерел

1. Бондарев В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження) : монографія / В. В. Бондарев. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 272 с.
2. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 2001. – 704 с.
3. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. М. Шехавцов. – Київ, 2003. – 20 с.
4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Александренко. – Київ, 2004. – 20 с.